

СОЦІОКОМУНІКАТИВНИЙ ДИСКУРС ЛАРИСИ МАСЕНКО НА ЗАХИСТІ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

І скільки б політики не намагались віднайти якісь інші чинники суспільної консолідації, ефективнішого засобу, аніж поширення загальнонаціональної мови, вони не знайдуть.

Л. Масенко, «Мова й політика», 1999

Бібліографія Лариси Масенко задокументувала її чин – чіткий і правдивий життєпис українки за народженням і вихованням, що не полишає поля честі, а своєю дією і вірою додає сили й віри всім, хто давно знає її праці й чує її слово.

Л. Ткач, «Повернутися до свого материка», 2012

Професор Лариса Масенко належить до когорти тих науковців, яких суспільство добре знає, на думку яких реагує. У різні часи по-різному. Бо ж упродовж багатьох років науковиця на високому професійному рівні обстоює інтереси державної мови в Україні, чітко маркуючи загрози й оптимістично моделюючи майбутнє. Для цього має не тільки дослідницький хист і комунікативні здібності, а й громадянську мужність та сміливість. Дуже влучно про це сказала соратниця Лариси Терентіївни професор Л. Ткач у ґрунтовній статті 2012 р. «Повернутися до свого материка»: «Лариса Масенко не боїться вести відкритий діалог із суспільством – без емоційних загравань, без патетичної афектації і квазіпатріотичної пишномовності» (Ткач, 2012, с. 8).

До Л. Масенко, як однієї з провідних експерток з питань мовної ситуації та мовної політики в Україні, часто зверта-

ються журналісти провідних українських медіа – вона сама є авторкою численних публікацій у різних друкованих та онлайн-виданнях. У згаданій статті Л. Ткач цілий розділ під назвою «Як світ новий з старого збудувати? Як навчить байдужих почувати? Як розбудити розум, що заснув? (Леся Українка)» присвячений, зокрема, огляду присутності Л. Масенко в українському інформаційному просторі (Ткач, 2012, с. 31–49). Промовистими є назви публікацій Л. Масенко, які вона публікує у вітчизняних та зарубіжних виданнях з перших років Незалежності України: «Мова й ідеологія» («Слово», 1991), «Офіційна = державна [про проблеми впровадження української мови як державної]» («Літературна Україна», 1994), «Мовно-культурна політика: шлях у нікуди [на шпальтах газети започатковано дискусії щодо проблеми мови в Україні]» («Час»/Time, 1995), «Двомовність завжди завдавала тільки шкоди державі та народам» («Час»/Time, 1996), «Малоросійські апологети великоросійського шовінізму» («Час»/Time, 1997), «Мовна політика Росії: захист чи зазіхання? [мовна політика Росії як потужне джерело дестабілізації внутрішнього життя України]» («Час»/Time, 1997), «Кримська «українізація» [проаналізовано статті з кримських газет, присвячені мовному питанню] («Українське слово», 1998), «Чи вдасться комуністам здійснити свою давню мрію – довести “природний розвиток” української мови до летального кінця?» («Час»/Time, 1998), «Суржик у телевізійному просторі: від Тарапуньки до Сердючки» («Кіно-Театр», 1998) та низка інших.

1999 р. вийшло друком перше видання книжки Л. Масенко «Мова і політика», яка постала з серії статей, опублікованих у пресі в перебігу дискусії з мовних проблем. Видання набуло великого резонансу в суспільстві: за резуль-

татами Першої всеукраїнської рейтингової акції «Книжка року 1999» праця здобула друге місце у номінації «Політлікнеп» (перше – «Криза глобального капіталізму: Відкрите суспільство під загрозою» Дж. Сороса). 2003 р., як згадує сама Лариса Терентіївна, помічниця Л. Танюка видрукувала додатковий тираж книжки й роздала всім депутатам Верховної Ради. 2004 р. з'явилося друге її видання – доповнене міркуваннями про поняття «державна мова» в контексті європейського досвіду державотворення. У передмові до нього Л. Масенко чітко формулює викристалізовану за чотири роки мету книжки: «висвітлення прямої залежності долі державного суверенітету від нашої колективної спроможності повернути українській мові тільки їй належне право на формування загальнонаціонального культурного середовища на своїй землі» (Масенко, 2004, с. 5–6). Вражає своєю неймовірною прозірливістю, чи, іншими словами, високою прогностичністю, бачення науковицею майбутнього нашої країни, викладене у лаконічних рядках передмови: «...Україна не довго лишатиметься наполовину українською, наполовину російською. [...] Наша і майбутніх поколінь спільна доля залежить від сьогоднішнього вибору: або ми повернемося до своєї мови, яка поєднує нас із багатющою культурною спадщиною, створеною незчисленною кількістю поколінь, що жили на цій землі, або ми відмовимося від свого колективного надбання і залишимося південно-західною провінцією євразійської імперії, куди вона скидає відпрацьований продукт маскультового непотребу» (Масенко, 2004, с. 6). Оскільки тодішнє, та й наступне, керівництво держави послідовно обирало другий шлях, то сьогодні ціна Українського вибору зросла до Небес, і метафорики саме в такому формулюванні мало. Наші інформаційні стрічки заповнені

повідомленнями про численні смерті українців на полях бою, де той вибір тепер виборюється. Пост української письменниці Громовиці Бердник у соцмережах за 24 жовтня максимально лаконічний, майже беземоційний і водночас дуже точно, на наш погляд, передає сучасний стан українського суспільства: «Вісім місяців тому для всіх змінилася реальність. Ми перестали планувати майбутнє. Перестали в широкому сенсі відчувати смаки. У кожного це по-своєму. ... У жовтні народяться всі діти, зачаті до війни. Потім будуть діти війни у буквальному сенсі. Попереду – спад народжуваності з кількох очевидних причин. І нам треба зараз жити і за них – за тих, хто не доживе до перемоги, і за тих, хто не народиться через війну. Тому відчувайте сьогодні життя. І тримаймо стрій!».

Добре усвідомлюючи роль медіа в мовнополітичних процесах, дослідниця не залишає поза увагою у праці «Мова і політика» аналіз тодішніх, зокрема російськомовних, великотиражних газет, як «Киевские ведомости», «Всеукраинские ведомости», «Факты» та ін. з їх готовністю демонструвати «хворобливі ментальні деформації» не гірше за люмпена, «котрий під час виборчих кампаній пише на агітаційних плакатах кандидатів від Руху «бандери» (Масенко, 1999, с. 41). За висновками науковиці, такі видання, доводячи на своїх сторінках неповноцінність українців як нації й нікчемність створеної ними культури, успішно поглиблювали комплекс меншовартості українців, провокуючи при цьому синдром «чужого у своїй країні». Ілюструючи свої тези численними прикладами, авторка переконує, що саме неспроможність суспільства звільнити засоби масової інформації з-під впливу колишніх бійців ідеологічного фронту заблокувала як процес деколонізації, так і процес декомунізації країни (Масенко,

1999, с. 46). Підкріплюючи власні міркування думками західних дослідників тоталітаризму, зокрема К. Фрідріха, який до основних сфер, що визначають монополію на владу, зараховував ЗМІ, збройні сили і сферу економіки, Л. Масенко стверджує, що фактична втрата Україною свого інформаційно-культурного простору становить чи не найбільшу загрозу її суверенітету (Масенко, 1999, с. 36).

«Медіа мають величезний вплив, особливо на молодь. Тому важливо, щоб засоби масової інформації писали і говорили по-українськи. Аби молодь бачила, що українська – мова вихованих людей, людей, які працюють на високому рівні», – наголошує Л. Масенко в одному зі своїх інтерв'ю 2010 р., порушуючи при цьому низку дуже важливих питань, пов'язаних із потребою українізації телебачення, поширенням української якісної преси, захистом книговидавництва, а також спростуванням численних радянських міфів, зокрема про багатонаціональність України, якими дотепер послуговуються як журналісти, так і чиновники: «І неправду пишуть, говорять, що наша країна поліетнічна, багатонаціональна, що у нас 130 етносів. Ну звідки у нас 130 етносів?» (Небельмес, 17.11.2010). Наполягаючи на тому, що лише 17 етносів, які проживають в Україні, можуть мати статус етнічних меншин, науковиця покликається на висновки харківського етнологів В. Скляра, який дослідив, що всеукраїнський перепис 2001 р. було проведено за стандартом загальнодержавного перепису 1989 р.: до УРСР застосували загальний перепис етносів, що проживали на всій території Радянського Союзу (нараховував 130 етнічних груп, кількість представників яких в Україні часто не перевищувала навіть 100 осіб) (Масенко, 2010, с. 117). Таким чином, висновкує Л. Масенко, «ми не є багатонаціональною країною, бо

якщо переважає 70 % однієї нації, етносу, то це країна од-нонаціональна, як абсолютна більшість європейських держав» (Небельмес, 17.11.2010), а розтиражована теза про багатокультурність України не відповідає дійсності: «насправді мовно-культурну ситуацію нашої країни ви-значає дуалізм, на її території конкурують дві мови – украї-нська як мова етносу, що йому належить ключова роль в утворенні Української держави, і російська як мова етніч-ного ядра Російської імперії» (Масенко, 2010, с 118).

Отже, з огляду на важливість сфери ЗМІ у формуванні та реалізації мовної політики держави та послідовну присут-ність Л. Масенко у медіапросторі України, **предметом** на-шого аналізу стали статті науковиці на сайті «Радіо Свобо-да» з 2015 року дотепер (близько 50 публікацій). Більша їх частина (до 2020 р.) зібрана в друкованому виданні «Кон-флікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні», на яке ми переважно й будемо покликатися (Масенко, 2020).

Метою нашого дослідження є демонстрація високої прогностичності медіаторів Л. Масенко та їх неоціненної вартості для українського суспільства, яке сьогодні вибо-рює своє право на життя і свободу в умовах російсько-української повномасштабної війни.

У ході аналізу виокремлюємо головні підтеми публіка-цій, бо їх тема наскрізна – мовне питання в Україні, яке завжди використовувалося для політичних маніпуляцій. Натомість мовне планування ще ніколи не було об'єктом ефективної управлінської діяльності, цілеспрямованих і продуманих зусиль держави.

У своїх публікаціях Л. Масенко неодноразово наполяга-ла на тому, що ефективна мовна політика, спрямована на зміцнення позицій державної мови, є частиною загальної стратегії виживання держави у надзвичайно складних

зовнішніх та внутрішніх умовах. Якщо держава не грає на своєму полі, зокрема мовному, – на нього рано чи пізно виходять інші гравці. На жаль, сьогодні ці тези стали реальністю – не просто сумною, а глибоко трагічною, значною мірою зумовленою діями суспільства, передусім тих державних мужів, які не в змозі збагнути власної відповідальності за ухвалювані рішення.

Гасло «Єдина країна – Единая страна» не відображає принципів адекватної політики, – наполягала авторка 2015 р. І сьогоднішня думка народної депутатки від «Слуги народу» Є. Богуцької, яка прокоментувала масовані обстріли військами РФ українських міст, збуривши соцмережі, яскраве тому підтвердження: «Ужасная мысль, конечно, но было бы понятно, если бы они стирали с лица земли Западную Украину. Типа, боролись бы с “бендеровщиной”. Но убивать массово и уничтожать именно Юго-Восток, который там у них считался “малороссией” – за пределами» (Сегрегація українців, 2022). Погоджуємося з І. Геращенко, яка назвала такі розмірковування «сегрегацією українців», закликавши правоохоронні органи звернути увагу на поведінку депутатки в інформаційному просторі. Вражає інше: таку думку висловлює не просто якась малоосвічена людина, що не вміє до ладу висловитися, а народна депутатка від президентської партії, яка має розуміти, що є запорукою унітарності держави, особливо в часи війни з агресором, мовою якого вона продовжує «віщати». Для таких російськомовних патріотів України Л. Масенко ще 2015 р. навела дуже влучне застереження, що тоді з'явилося в мережі: «Русскоязычный патриот Украины – двойная опасность. Сначала как русскоязычного тебя придут освобождать, а когда узнают, что ты патриот Украины – тебя просто пристрелят» (Масенко, 17.12.2015).

Науковиця переконливо доводить у своїх працях і щоразу нагадує у медіаматеріалах, що фарисейське гасло «гармонійної російсько-української двомовності» належало до арсеналу маніпулятивних стратегій советського керівництва. Тому перша підтема радіосвободівських публікацій Л. Масенко, яку б ми виокремили, – **двомовність як маніпулятивна технологія.**

Ще на початках встановлення радянської влади, зауважує дослідниця, поет-трибун В. Маяковський закликав «мозги шліфувати рашпилем язика»: «Як показала історія, шліфували довго й наполегливо, а тих, хто “шліфуванню” не піддавався, ув’язнювали і розстрілювали. Для формування “одноклітинності”, як називала це Михайлина Коцюбинська, застосовували спеціальну мову, призначену спрощувати й спотворювати в масовій свідомості картину світу» (Масенко, 2020, с. 128). У зв’язку з цим другу частину гасла «Єдина країна. Единая страна», яка дістала продовження у вигляді «Какая разница», Л. Масенко пропонує розглядати як релікт советської мовно-культурної політики, що має продовження в сучасній Україні (Масенко, 2020, с. 12–13).

Науковиця відстежує й виразно демонструє механізм дії маніпулятивної технології, яка значною мірою досягла своєї мети ще 2014 р.: «Ті російськомовні українці, які визнають рідною українську, пройшли перший етап мовної асиміляції, але, попри це, зберігають усвідомлення своєї належності до української спільноти. Ті ж українці, які не лише вживають російську у повсякденному житті, а й визнають її своєю рідною мовою, змінили українську самоідентифікацію на російську. Таким чином була створена соціальна база для російської окупації Криму і збройного вторгнення на Донбас» (Масенко, 17.12.2015).

Проте ні тодішнє, ні наступнє керівництво країни не усвідомило, що брак протидії мовно-культурній експансії Росії торує шлях для військової окупації українських територій. Хибна стратегія підтримки й пропаганди українсько-російської двомовності – не індивідуальної, а масової! – призвела до тої ціни, яку Україна платить тепер, намагаючись побороти спрута, що через власні інформаційні канали засобом своєї мови паралізував частину українського суспільства, яка й досі не може збагнути, з чим має справу, намагаючись віднайти логіку в діях агресора, що має на меті одне – нищити. Ясна річ, найпевніше це можна зробити з тими, до кого є точка доступу. Тож пані Богуцькій нема з чого дивуватися – краще починати говорити українською. Добрим аргументом на користь такого висновку можуть слугувати спостереження Л. Масенко під час перебування в Маріуполі 2017 р.: «З власних вражень нещодавнього перебування в Маріуполі можу сказати, що російська мова тут панує і в міській комунікації, і в рекламі, і в місцевих ЗМІ, і на книжкових розкладках тощо. Українська мова не лише витіснена в гетто, її нерідко сприймають як іноземну, та ще й як непотрібну іноземну: офіціантці в кав'ярні довелося перекласти слово “рахунок”, бо вона його не розуміла, в службі таксі, почувши українську, здивовано запитали “Вы звоните из Мариуполя?”, на лекції в Приазовському державному технічному університеті на згадку про російську агресію можна було почути репліку із залу “Да кому нужна эта ваша Украина?”» (Масенко, 2020, с. 55).

А ось описана Л. Масенко ситуація в Харкові 2018 р.: «З останніх випадків можна навести позицію директора української гімназії № 3 у Херсоні О. В. Петрова. Коли громадський активіст звернув увагу директора на числен-

ні факти порушення мовного режиму в гімназії, то почув таку відповідь: «Ви молода людина, але не тим у житті займаєтесь. У нас особливий російськомовний регіон. Ви нам заважаєте працювати!» (Масенко, 2020, с. 91–92).

Тут наведені Л. Масенко результати соціопитування у Чернігові 2018 р.: «У повсякденному вжитку чернігівських школярів абсолютно домінує російська мова. Українською говорить лише 2 % старшокласників, 4,4 % відповіли, що спілкуються суржиком, решта ж є російськомовними. Інше дослідження, проведене в 2016 році в Чернігові серед всіх вікових груп, показало вищий відсоток використання української мови (13 %) та обох мов однаковою мірою (33 %). Але різниця в зіставленні з опитуванням молоді свідчить про те, що українською говорять лише представники старшого покоління. Таким чином, результати соціологічного опитування 2018 року свідчать про занепад державної мови в стародавньому українському місті, що розташоване всього у 130 кілометрах від столиці» (Масенко, 2020, с. 106).

Тож чи випадковою є нинішня трагедія Маріуполя, Харкова, Чернігова і багатьох інших, переважно російськомовних, міст, яка болить усій Україні? У цьому контексті нам дуже співзвучні думки журналіста О. Гавроша: «... в руйнуванні Харкова, Сум, Чернігова чи Маріуполя є якась диявольська логіка. Так, як жертва вабить насильника своєю безборонністю, так і зрима російськомовність цих міст притягувала до себе погляди російських “освободителів”, які намагалися скинути з них важке ярмо “нацистів і бендеровців”. І з цією російськомовністю після війни теж доведеться щось робити. Інакше за якийсь час прийдуть наступні визволителі зі Сходу, які волатимуть про “один народ”» (Гаврош, 2022). Тож припускаємо, що «можна любити Україну й російською мовою» (за висло-

вом П. Порошенка), проте є переконання, що зберегти й зміцнити її можна лише державною українською мовою.

Мовна ситуація, що склалася в Україні у зв'язку з поширенням на її території двох мов, відрізняється від європейських стандартів і має давні «традиції». Л. Масенко привертає увагу громадськості до засобів підтримання російсько-української двомовності в Україні, точніше обстоювання впливу російської, якими слугували спеціальні лінгвістичні теорії й навіть міжнародні документи. Добре відома концепція походження мов «трьох братніх народів», творцем якої був російський мовознавець О. Шахматов, передбачала спільний період для російської, української та білоруської мов у формі єдиної мови (в російській термінології – «общерусского языка»). Мовляв, як самостійні мови вони сформувалися вже після розпаду цієї спільної мови лише у XII–XIV століттях.

Л. Масенко у своїх публікаціях чітко вказує авторство мовознавця, який розвінчував такі міфи науковими аргументами, наражаючись при цьому на агресивні випадки режиму. «Хиткість теоретичних побудов Шахматова і помилковість його висновків довів Юрій Шевельов у дослідженнях з історії слов'янських мов, які завершилися його фундаментальною працею “Історична фонологія української мови”, що була опублікована англійською мовою у Гайдельберзі в 1979 році, – констатує науковиця. – Видатний славіст на основі дослідження писемних пам'яток і діалектних фактів спростував теорію про існування єдиної мови східних слов'ян у середньовічній період і довів, що українська мова, як і інші слов'янські мови, почала формуватися як окреме мовне утворення безпосередньо із спільнослов'янської після її розпаду у VI–VII століттях» (Масенко, 2020, с. 24–25).

Ратифікована Україною «Європейська хартія регіональних мов та мов меншин», у якій російська мова дістала статус мови меншини, що їй потрібно було сприяти, стала ще одним маніпулятивним прийомом на шляху утримання двомовності в Україні. Маніпулятивне використання Хартії, на думку Л. Масенко, полягало у впровадженні в мовне законодавство поняття «регіональна мова», статус якої, згідно з положеннями ухваленого документа, передбачає широкі права на вживання в офіційній документації, в освіті, судочинстві, засобах масової інформації, що фактично дорівнює функціям державної мови (Масенко, 2020, с. 24–25).

Те, що ратифікація Хартії з нічим не виправданим внесенням до неї низки мов, які не потребують захисту, відбулася з цілком конкретною метою – використати її для затвердження панівних позицій російської мови, довела низка рішень обласних і міських рад східних і південних регіонів України про надання статусу регіональної російській мові, що були ухвалені 2006 року під час прем'єрства В. Януковича (Масенко, 2010, с. 146). У статті «Мічена карта: “Європейська хартія регіональних або меншинних мов” в контексті українських реалій» Л. Масенко на підставі аналізу офіційних документів доводить, що «захисникам російської мови не йдеться про двомовність ані на регіональному, ані на загальнодержавному рівні, їм йдеться про збереження у східних і південних областях й подальше територіальне розширення російської одномовності, а разом з нею і стану провінційної постколоніальної асимільованості, культурної, розумової й економічної залежності населення України від Росії» (Масенко, 2012, с. 42).

Традиційна практика ошуканства, винайдення щоразу нових форм пропагандистських маніпуляцій, призначе-

них надати огидним діям шляхетного вигляду, характерні для північного сусіда України віддавна, зокрема від самого початку здобуття Україною своєї Незалежності. Так, ще в жовтні 1995 р. московським інститутом оборонних досліджень був розроблений документ «Концептуальні положення стратегії протидії основним зовнішнім загрозам національній безпеці Російської Федерації», у якому, зокрема, зазначалося: «В цілому слід чекати, що через 3–5 років економіка України підійде до остаточного краху, республіка цілком вірогідно розвалиться. У цих умовах її східна й південна частини, очевидно, висловлять бажання добровільно возз'єднатися з Росією. Розуміючи це, Захід і націоналістичні сили Західної України можуть спробувати спровокувати конфлікт між Росією і Україною. Приводом може стати Крим. Метою – посварити два народи, посяти між ними ненависть... і зробити тим самим неможливим будь-яке возз'єднання Росії й України в майбутньому» (Масенко, 2004, с. 97).

Сучасна бандерофобія в російських засобах масової інформації має всі ознаки генетичного зв'язку з радянським дискурсом ненависті, заснованим на великій брехні, наголошує Л. Масенко, реагуючи на допис К. Затуліна, депутата російської Держдуми кількох скликань, директора Інституту країн СНД, який, обурюючись фактом ратифікації 25 грудня 1998 р. в Думі Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Росією і Україною, на своєму офіційному сайті писав: «Не “братня слов'янська держава”, а політично у найвищий спосіб організована бандерівщина – ось що за пташеня вилупилося на наших очах з Української Радянської Соціалістичної Республіки. Не бачить цього лише сліпий. А бандерівець – не брат росіянину!» (Масенко, 2020, с. 35–36).

Тактичним прийомом маскуванню протиправних дій військового захоплення чужої території, як пише Л. Масенко, стала придумана спецслужбами і реалізована в Криму гра у «ввічливих людей»: «Одразу після окупації Криму була створена пісня “Вежливые люди”. 13 квітня 2013 року її виконав Академічний ансамбль Російської армії імені А. Александрова як гімн, присвячений “возз’єднанню” Криму з Росією. Пісня починається з таких слів: “Вежливо люди с вежливым взглядом // Вежливо смотрят, вежливо просят. // Просто стоят они вежливо рядом // Просто оружие вежливо носят”» (Масенко, 2020, с. 61–62). Міф про «ввічливих людей» у військовій формі і його популярність у Росії, на думку Л. Масенко, свідчить про те, що ця держава не збирається відмовлятися від своїх неоімперських претензій на володіння територією в межах колишнього СРСР, а також про атмосферу тотальної брехні в самій країні» (Масенко, 2020, с. 62). У радіосвободівській публікації за жовтень 2022 р. авторка наводить суголосні своїм міркування французького філософа А. Безансона, який, вивчаючи Росію, відносить до підвалин її державного устрою систему тотальної брехні; у книжці «Свята Русь» філософ наводить слова історика Ж. Мішле, який вважав брехливість національною рисою росіян: «Росіянин – це брехня. Брехня – в громаді, фальшивій громаді [...] брехлива з брехливих, найвища брехня, яка увінчує всі брехні. Крещендо брехні, хитрощів та ілюзій» (Масенко, 27.10.2022).

Наведені цитати підтверджують висновок Л. Масенко про те, що ошуканство, інструментом якого стало вживання спотвореної десемантизованої мови, стало всеохопним – псевдодійсність замінила дійсність: «Головна советська газета виходила під назвою “Правда”. Центральна “правда” розгалужувалась на цілу мережу місцевих і гру-

пових “правд”: “Комсомольська правда”, “Правда України”, “Київська правда” тощо. Назва виконувала роль словесної маніпуляції: жодного слова правди ці газети не містили» (Масенко, 27.10.2022).

Найпроникливіші українські інтелектуали, до яких Л. Масенко по праву зараховує українського письменника Є. Гуцала, ще з перших років незалежності справедливо трактували російську мову, на безпосередні характеристики якої теж поширювався цей обман, як безжальну імперську зброю, як інструмент поневолення інших народів. У циклі статей, опублікованих упродовж 1993–1995 рр. у газеті «Літературна Україна», виданих 1996 р. окремою книжкою під назвою «Ментальність орди», Є. Гуцало, як зауважує Л. Масенко, деконструював міф про «велич» російської мови і російського народу: «Будучи до 1917 року імперською мовою Росії, після жовтневого путчу вона ще більше утвердилась як мова імперського народу, як його тотальна, безжалісна, безвідмовна зброя. Вроджена агресивність російської мови тільки впотужнилась, вона стала інструментом, сказати б, “балістичної” дії, ба її оперативним простором ставали і ще в більшій мірі мали стати як мовні простори інших народів, так і їхня доля, культура, історія. За новітніх часів і новітніх технологій ця зброя вже не могла zostаватися якоюсь там архаїчною козацько-розбійницькою шаблею, хоч, звичайно, та шабля дуже нещадна й дуже ефективна, а тепер уже, з плином часу, видозмінювалася в напалм, у нейтронну бомбу, які мали остаточно все випалити, особливо ж – психіку інших народів, щоб zostавити пустелю – для буйного розкошування російської мови, яка, звичайно, й після такої вікторії не втратила б якості “полуразбойничьей стихии русского языка”» (Масенко, 27.10.2022).

На питання «Чи може двомовність бути корисною?» професор Колумбійського університету Ю. Шевчук відповів: «Може. Якщо вона – поза колоніальною ситуацією і не насильницька. У колоніальній ситуації сильніша мова завжди підминає під себе, душить і асимілює слабшу. Тому двомовність для України – це поцілунок смерті» (Шевчук, 2020). Що ж до свідомих чи несвідомих закликів «не чіпати мовне питання», які раз у раз з’являються в українському інформаційному просторі, Л. Масенко наводить міркування англійського філософа і політичного економіста Дж.-С. Мілля: «Серед людей, яким бракує почуття солідарності, особливо якщо вони читають та розмовляють різними мовами, не може існувати і спільна громадська думка, необхідна для діяльності представницького врядування. Впливи, які формують громадську думку, а отже, визначають прийняття політичних рішень, будуть різними в різних частинах країни. В одній частині будуть довіряти зовсім іншій категорії лідерів, ніж в іншій» (Масенко, 2020, с. 87).

У зв’язку з цим різного роду нібито толерування українсько-російської двомовності науковиця розглядає як гру в піддавки з ворогом у його намаганнях продовжити імперську практику «злиття» українців і білорусів в «один народ» з росіянами: «Нинішня напруга у протистоянні захисників державної мови із пропагандистами “русского мира” ще раз переконує, що українська мова є складником національної безпеки. Її перемога в цій боротьбі забезпечить збереження державного суверенітету України» (Масенко, 2020, с. 100).

Тож друга важлива підтема публікацій Л. Масенко на «Радіо Свобода» – **українська мова як складник національної безпеки.**

Яскравим підтвердженням того, що Україна посідає особливе місце в геополітичних планах відновлення Російської імперії в її колишніх межах, а збереження російськомовних середовищ в Україні належить до стратегічних її завдань, є іронічний допис на сторінці у фейсбуці Анатолія Стреляного про те, що у Росії «є тільки один ворог, при думці про якого вона впадає в тугу воістину смертельну. Це не США, не Захід в цілому, не Китай. Це українська мова». Наводячи його в одній зі своїх статей, Л. Масенко продовжує наполегливо роз'яснювати, що інтеграційним амбіціям Кремля найбільше заважає українська мова, розширення сфер її вживання, активізація її культуротворчого потенціалу, що зміцнює національну ідентичність української людності, а тому саме цим і треба активно займатися, поступово позбуваючись «хвороби советськості», до симптомів якої зараховує: «соціальний інфантилізм, нездатність до критичного мислення, відсутність імунітету до політичної демагогії і шахрайства, зосередженість на приватних інтересах й ігнорування загальнонаціональних вартостей» (Масенко, 2020, с. 170–174).

Відзначаючи проблемний характер мовно-культурної й національної свідомості значної частини українців, Л. Масенко звертається до міркувань науковців, які, представляючи не просто різні країни – різні континенти, узагальнюють політичний досвід своїх націй і приходять до висновку, що визначальною ознакою певної національної ідентичності та державності є мова, а поширення в національній державі однієї мови є запорукою її політичної стабільності. Так, американський учений Дж. Мейс, автор численних публікацій про Голодомор 1930-х років в Україні, у 2000 р. писав: «Єдине, що може реально ілюструвати

політичну незалежність, – це несхожість країни з її сусідом, і одним із важливих чинників такої незалежності є мова. Якщо несхожості немає, то можна з таким же успіхом ліквідувати українську державність і приєднатися до Росії...» (Масенко, 2020, с. 116). Швейцарський політолог У. Альтерматт того ж року зазначав: «Для багатьох європейців сьогодні набагато важливішими від релігії є мова і культура, які в європейських національних державах становлять ключові сфери і принципові розпізнавальні ознаки. Хоча державно-політичні кордони скрізь жодною мірою не збігаються з культурно-мовними, практика більшості національних держав орієнтована на те, щоб створити гомогенну мовну культуру на спільній державній території» (Масенко, 2004, с. 103). Цивілізований світ давно усвідомив, що національна ідентичність формується з усвідомлення своєї відмінності від інших народів, а її визначає мова і створена нею культура.

Намагання ж «склеїти» країну, толеруючи двомовність на державному рівні, є марними, вважає Л. Масенко (Масенко, 24.06.2020). Національна політика, спрямована на збереження спільного з Росією культурного простору, особливо в часи війни з нею, становить велику небезпеку, оскільки грає на руку кремлівським стратегам. Про нагальну потребу посилення українських позицій не лише на лінії розмежування військ, але й на лінії протистояння двох культур, потребу захисту української культури від наступу російської всередині країни науковиця наполягала на початку 2020 р. (Масенко, 2020, с. 160). Через два роки маємо змогу вкотре переконатися в істинності її передбачень: в умовах повномасштабної російсько-української війни депутат Держдуми Є. Федоров звернувся до голови Міністерства науки РФ щодо створення в Росії Інституту

регулювання норм української мови, яку він трактує, як «невід’ємну, значущу частину культури Росії». Л. Масенко розцінює такий факт як новітній намір мововбивства, так само, як «захист» російської мови на теренах України слугує для росіян виправданням здійснюваного ними злочину геноциду українців – і російськомовних, й українськомовних (Масенко, 20.09.2022).

Цікаво, що в жодній з аналізованих статей не знаходимо покликань Лариси Терентіївни на свої ж прогностичні твердження, які справджуються одне за одним. Констатуючи ще один приклад унікального лицемірства росіян, коли злочинні наміри мововбивства приховуються за облудними деклараціями про «захист» норм української мови в часи нелюдських звірств на території України з боку агресора, вона залишається оптимісткою, моделюючи світле для нації майбутнє: «Проте повернути хід історії навспак, у минуле, не вдасться. Сьогодні в обороні української мови стоять держава й ЗСУ, а прийдешнє звільнення України від окупації Росією унеможливить застосування нею колишніх лінгвоцидних практик» (Масенко, 20.09.2022).

Під час роботи цьогорічної, 19-ї, Генеральної асамблеї Європейської федерації національних мовних інституцій, до якої Україна доєдналася вперше як асоційований член, Уповноважений із захисту державної мови Т. Кремень наголосив, що Україна сьогодні захищає не лише власні кордони та східні рубежі Європейського Союзу, а й головні принципи демократичних суспільств, якими об’єднані країни євроатлантичної спільноти: повагу до свободи слова громадян, вибір і самовизначення щодо території держави, її культури, мови. «Сьогодні фронт боротьби за Україну – це також фронт утвердження української мови.

Усі спроби окупантів замахнутися на нашу мову, культуру, ідентичність, марні. Об'єднуючись проти ворога, звільняючи українські міста та села, ми наближаємо перемогу за широкої підтримки світової спільноти», – наголосив мовний омбудсмен (Тарас Кремень, 2022).

Цього разу Л. Масенко й високопосадовець є однодумцями в тому, що державна мова – чинник безпеки країни, і це вселяє надію на суттєві зрушення у провадженні мовної політики в Україні. «24 лютого 2022 року, коли путін розпочав повномасштабне вторгнення на територію України і російськими військовими були порушені державні кордони України, саме мовний кордон чітко вказав на ворога і нагадав, що українська мова є засадничим елементом української ідентичності, національної єдності та національної безпеки», – саме такі слова чула європейська мовна спільнота 11 жовтня 2022 р. з уст представника України, який уболіває за неї та її найголовніший безпечовий чинник (Тарас Кремень, 2022).

Тож третя підтема публікацій *Л. Масенко – мовну політику держави визначає її керівна еліта.*

Якби українській спільноті вдалося після здобуття незалежності привести до влади еліту з державницьким мисленням, то головним завданням мовно-культурного планування мала б стати політика так званої позитивної дискримінації, яка б поступово усунула російськомовну совкову продукцію з панівних позицій на нашій території й забезпечила українській культурі пріоритетне становище у своїй державі, однак історія не знає умовного способу: незахищена від російського втручання, постсоветська ситуація у сфері культури була відпущена на самоплив, що й спричинило її викривлений розвиток, – розмірковує Л. Масенко в одній зі статей 2021 р. (Масенко, 11.07.2021).

Відповідальність за такий стан мовної політики лежить на всіх чотирьох президентах України, – стверджує Л. Масенко 2016 р.: «Жоден із них не оцінив належно роль української мови у формуванні української нації і держави, кожен знехтував потребою реального, а не декларативного утвердження її державотворчої функції» (Масенко, 2020, с. 7). Про те саме йдеться в її інтерв'ю 2010 р.: «Чому цього не було зроблено при Кравчуку і Кучмі? Вони радянські функціонери і взагалі цього не брали до уваги. Але всі чекали такого кроку від Ющенка, від нього чекали підтримки і захисту української мови, але він виявився, як бачимо, безпорадним. А зараз маємо фактично антиукраїнську владу. Ми бачимо, як швидко ліквідовуються ті здобутки, що ми мали» (Небельмес, 17.11.2010).

При цьому науковиця апелює у своїх медіатекстах до кожного громадянина суспільства, що має усвідомлено й відповідально ставитися до свого вибору на етапі формування керівного складу держави: «Але не менш важливо було б відповісти на запитання “Хто ми?”. Ким є ті, що обрали на посаду президента коміка, який називав нашу країну порноактрисою і заявляв, що української культури вистачає всього на чотири дні? Завдяки кому до Верховної Ради потрапив Євгеній Брагар, який хоче притягнути до кримінальної відповідальності волонтерок за те, що вони не бажають чути мову окупантів? Або Олександр Дубінський, який крив брудними російськими матюками двадцяти сімох найавторитетніших представників нашої творчої еліти за те, що вони виступили під час виборчих перегонів проти кандидатури Зеленського. Або Максим Бужанський, який подав законопроект про скасування закону про державну мову. І скільки ще захисників панування імперської мови на нашій землі нарахо-

вує оточення президента та його партія?» (Масенко, 2020, с. 154).

Іншими словами, для формування здорового громадянського суспільства, у якому провадиться усвідомлено виразна мовна політика, мусять докладати зусиль як представники владної еліти, так і ті, від кого їх присутність у політикумі залежить. У висновках до праці «(У)мовна (У)країна» 2007 р. Л. Масенко наполягає на тому, що в суверенній державі захист колективного права нації на власний голос уже не потребує жертвовної боротьби героїв, а на сторожі свого слова мусить стати влада, проте, як показала українська дійсність, такий підхід щойно починає формуватися в Україні в умовах війни. До прикладу, викладача одного зі столичних вишів оштрафували за використання російської мови в освітньому процесі: у постанові мовного омбудсмена зазначено, що викладач порушив частину першу статті 21 («Державна мова у сфері освіти») Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (У Києві оштрафували, 2022). При цьому Т. Кремінь наголосив: «Сьогодні, на восьмому місяці повномасштабної війни, коли заклади освіти чи не щодня зазнають руйнувань від ракетних обстрілів, велика кількість педагогів – під обстрілами, в окопах чи окупації – продовжують забезпечувати освітній процес та утверджувати українську ідентичність. Кожен український учитель, науковець, вихователь чи методист – еталон дотримання закону та утвердження державної мови. Тому наша увага до сфери освіти, як і підтримка освітніх ініціатив, буде високою, а реакція на порушення закону, як і захист мовних прав громадян, буде належною» (У Києві оштрафували, 2022). Отже, цитований 2007 р. Л. Масенко Бодуен де Куртене, згідно з

висловом якого, державна мова – це діалект, за яким стоїть армія й поліція (Масенко, 2007, с. 86), починає набувати актуальності щойно 2022 р.

Не менш актуально в цьому сенсі сприймаються і слова М. Кундери, цитованого Л. Масенко у передмові до «(У)мовної (У)країни»: «Відродження чехів як нації – не заслуга військової сили або політичного таланту. Наріжний камінь тут – могутнє інтелектуальне зусилля, аби відновити літературну чеську мову» (Масенко, 2007, с. 7). Неодноразово наголошуючи на важливій ролі національної інтелектуальної еліти у збереженні мови як основи національної культури та ідентичності, з одного боку, та мовно-культурному конформізмі української владної еліти, з іншого, Л. Масенко розмірковує про «традиції» ставлення суспільства до тих, кого О. Забужко у своєму історико-культурологічному дослідженні «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій», слідом за Михайлом Драгомановим, вважає «мізками нації», без кого «народ залишається культурно беззахисним і сам своєї тожсамости в колоніальних умовах зберегти не зможе» (Масенко, 02.02.2021). Вони, ті «традиції», сягають знову-таки совкового періоду, коли, попри привілейоване й соціально дистанційоване від народних мас становище правлячої верхівки, у советському новоязі фактично було накладено табу на вживання слова «еліта» щодо людської групи, оскільки, згідно з фальшивою пропагандивною тезою, в СРСР всі були «рівні», всі були «простими советськими людьми» (Масенко, 02.02.2021).

Водночас, підкреслює Л. Масенко, успішність реасиміляції таких країн, як Фінляндія, Чехія, Словаччина, Хорватія, Естонія, відродження івриту в ролі державної мови Ізраїлю, що називають єврейським дивом, забезпечила

передусім сильна керівна еліта, свідома своєї відповідальності за долю всієї спільноти (Масенко, 2003, с. 55–56).

Наводячи слова видатного французького вченого Е. Дюркгайма, який в одній зі своїх праць писав: «Я не зобов'язаний говорити французькою з моїми співвітчизниками або вживати встановлену монету, але не можу вчинити інакше. Якби я спробував ухилитися від цієї необхідності, моя спроба виявилася б невдалою», Л. Масенко пропонує таку їх інтерпретацію: «Про що це говорить? Про те, що у французькому суспільстві діє негласна угода між державою та її громадянами. Держава встановлює низку норм, обов'язкових до виконання, як-то вживання французької мови у загальнонаціональній комунікації і користування національною валютою. Фактично держава примушує своїх громадян, а також іноземців, які хочуть отримати французьке громадянство, дотримуватися встановлених норм співжиття. Нікому у Франції не спаде на думку звинувачувати її керівництво у “насильницькому офранцуженні”, як і не вважають “насильницьким оніменням” необхідність говорити німецькою в публічному просторі Німеччини» (Масенко, 28.11.2021).

Для цього у суспільстві мають бути налагоджені відповідні механізми, іншими словами, питання української мови як інституту державності має бути передусім прерогативою юридичної сфери, а не тільки культурної, як це було в Україні аж до прийняття Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», що стало можливим тільки у 2019 р. «Лише Закон, який захищатиме державний статус української мови, інституції, що контролюватимуть виконання Закону і накладатимуть санкції за його порушення, здатні зробити незворотними зміни в мовній ситуації країни на користь державної мови.

А це є однією з головних умов збереження держави і майбутнього повернення на сьогодні втрачених територій», – наполягала Л. Масенко впродовж багатьох років, поки процес ухвалення закону гальмувався (Масенко, 2020, с. 80).

Чітке аналітичне бачення Л. Масенко показувало, що, на відміну від українських державних діячів, російські політтехнологи і працівники спецслужб, які спрямовують у потрібному напрямі дії своїх агентів в Україні, дуже добре розуміють значення юридичного закріплення статусу мови, тому вона раз у раз наполягала: зробити в перспективі державну мову успішною зможе лише стратегія мовної політики, визначена в юридичній площині (Масенко, 2020, с. 80). У зв'язку з цим наводить досвід мовної політики Латвії та інших країн, де мовна інспекція має право забрати ліцензію у власника закладу за порушення мовного законодавства. І такі законодавчі норми захисту державної мови діють у всіх публічних сферах (Масенко, 2020, с. 88).

На часті маніпулятивні вкиди в інформпростір про нібито «насильницьку українізацію» при будь-яких спробах розширити функції державної мови Л. Масенко відповідає: «Насильницьке впровадження національної мови відбувається у тих випадках, коли держава регламентує мовну поведінку людей у приватній сфері, як це було за режиму Франко в Іспанії, коли ніякою іншою мовою, крім іспанської, не можна було спілкуватися не лише в публічних сферах, а й у приватному житті – в родині, в товаристві друзів, на святковій вечірці. Натомість в Україні відсутність інституцій, наділених функціями контролю за виконанням 10-ї статті Конституції, призвела до ігнорування державного статусу української мови у багатьох сферах суспільного життя» (Масенко, 2020, с. 41–43).

Аналіз публікацій Л. Масенко показує, що вона ніколи не вдається просто до критиканства, хай навіть має для цього аргументовані підстави, – навпаки, завжди шукає й виділяє добрі результати роботи у мовно-культурній і духовній сферах, до яких в останні роки, зокрема, відносить: ухвалення Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної»; надання Томосу про автокефалію Православній церкві України; декомунізацію топонімічного простору й ландшафту країни; потужне зростання національного кіновиробництва; державну підтримку книговидання; запровадження квот для української мови на радіо і телебаченні тощо (Масенко, 2020, с. 125).

Водночас, застосовуючи критичний підхід до аналізу дійсності, добре розуміє – відповідно чітко артикулює: «Тенденція до зміни мовної ситуації на користь української мови, зокрема у столиці, спостерігалась лише в активній фазі повстань. Після їхнього завершення російська мова поверталась на панівні позиції, оскільки нові очільники, що приходили до влади, не вбачали в мовному розколі населення реальних загроз державному суверенітету й ігнорували потребу дерусифікації інформаційно-культурного простору країни» (Масенко, 15.03.2022).

З огляду на це, виокремлюємо наступну тему аналізованих публікацій – ***мовний фронт залишається головною ареною боротьби за національний суверенітет і цивілізаційний європейський вибір майбутнього України.***

Боротьба на мовному фронті впродовж усіх років незалежності відбувається з перемінним успіхом то однієї, то другої сторони, констатує Л. Масенко 2020 р. Український наступ через брак донедавна державної мовної політики

зазвичай триває недовго, протилежний проросійський табір за підтримки Росії мобілізується, й під його тиском українство відступає (Масенко, 24.06.2020).

Сучасні загрози й виклики не дають змоги зняти з порядку денного питання про потребу провадження дієвої мовно-культурної політики, яка б поєднувала обов'язковість вживання української мови в контрольованих державою сферах, зокрема медіасфері, з практикою захисту української мови й культури в недержавних інституціях. Ситуація із законопроектом «Про медіа» наприкінці серпня 2022 р., коли група депутатів висловила до нього низку присутніх зауважень, спричинених імовірністю нівелювання у запропонованій його редакції вже передбачених чинними законами механізмів захисту української мови і національно-культурного простору (В'ятрович, 2020), – тому підтвердження.

Постколоніальна мовна ситуація призвела до того, стверджує Л. Масенко, що в нашій спільноті, на відміну від більшості національних держав, порушена рівновага між розумінням мови як символу ідентичності, з одного боку, та засобу спілкування, з іншого (Масенко, 01.05.2020). Як виглядає, зауважує науковиця, не всі політики, а тим паче пересічні громадяни, усвідомлюють різницю між індивідуальною і масовою двомовністю: «Якщо людина опановує, крім рідної, ще одну мову, то, звісно, нічого поганого в такому білінгвізмі немає. Навпаки, знання другої мови розширює світогляд, дає змогу краще зрозуміти іншу культуру. Зовсім іншим явищем є масова або тотальна двомовність. Така ситуація зазвичай складається в колоніальній країні, коли вся підкорена спільнота повинна оволодіти, крім своєї мови, мовою колонізатора» (Масенко, 24.06.2020).

Чи не від таких дій застерігала Лариса Терентіївна наших окремих горе-політиків 2017 р.: «А от зусилля депутатів з популяризації й захисту їхньої мови, звичайно ж, оцінять високо. І якщо “миротворці” Євген Балицький і К° добре виконають свою роботу, то Росія зможе безперешкодно запустити в Україну “вежливих людей с вежливым взглядом”, які будуть “просто стоять вежливо рядом”. І українці погодяться, що вони з росіянами – один народ. Бо як же інакше. Адже “вежливые люди” приходять не просто так. Вони ще й “просто оружие вежливо носят”» (Масенко, 2020, с. 39).

У трейлері до нового сезону «Слуги народу» В. Зеленський, демонструючи солідарність з українським народом, проголошує таку фразу: «Я – клоун, ви – клоун, 40 мільйонів клоунів...» (Масенко, 2020, с. 104), – зауважує Л. Масенко, роз’яснюючи, що «Слугами народу» ще з часів Сталіна називали депутатів Верховної Ради: «Слоган був евфемізмом, за яким приховувалась реальна суть радянських виборів без вибору. “Прості радянські люди” депутатів не обирали, а лише ставили галочку у виборчому бюлетені з єдиним кандидатом, призначеним партійними органами. Служили такі депутати, звичайно ж, не народові, а партійним очільникам» (Масенко, 18.07.2019).

На жаль, бо високою ціною, і, на щастя, бо війна повністю змінила риторика Президента В. Зеленського, приходять усвідомлення, що тільки в консолідованому мовно-культурному просторі формується спільна колективна ідентичність, усвідомлення кожним громадянином своєї належності до солідарної спільноти. Виходячи з українських реалій сьогодення, можемо стверджувати, що значна частина населення України вже усвідомлює, що мовне питання – це не про чийсь примхи чи фантазії – це про

державність: не випадково ухвалення російської як офіційної в Україні є однією з вимог РФ від самого початку війни. Опитування Соціологічної групи «Рейтинг» за березень 2022 р. зафіксувало рекордну підтримку української мови як державної: за це виступають 83 % українських громадян. Показово також, що серед двомовних і російськомовних громадян 60 % і 34 % відповідно планують у найближчому майбутньому перейти винятково на українську мову (Соціологічна група «Рейтинг», 2022).

Цінними для осмислення є також матеріали опитування методом face-to-face, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Лька Кучеріва спільно з Центром політичної соціології за підтримки John Fell Oxford University Press Research Fund впродовж 7–15 травня 2022 р. Порівняння їх результатів із даними довоєнних опитувань у тих самих областях дають підстави для висновків про зміни в українському суспільстві, які сталися з лютого цього року. За словами аналітика Фонду С. Шаповалова, який презентував результати дослідження під час онлайн-пресконференції на Укрінформі 2 червня, отримані результати ще раз доводять, що нібито наявні мовні протиріччя всередині українського суспільства, які намагається роздмухувати російська пропаганда, насправді є штучними; більшість (85 %) опитаних мешканців Центру та Заходу України (опитування провели з розумінням обмежень для подібних досліджень, які з'явилися внаслідок російської агресії, руйнувань, завданих агресором, та вимушеної евакуації мільйонів громадян) підтримують запровадження обов'язкового використання державної української мови у сфері обслуговування; 75 % вважають, що навчання у школах та університетах має здійснюватися лише державною мовою. Результати опитування,

з якими можна ознайомитися на сайті Фонду, репрезентують і низку інших цікавих висновків (Боротьба в інформаційній та культурній царинах, 2022).

За даними аналітиків Work.ua, на листопад 2022 р., за останні 8 місяців бізнес почав використовувати українську мову в 6 разів частіше, ніж російську. До жовтня роботодавці 84 % вакансій вже розміщували українською мовою, і лише 13 % – російською. Швидше на українську мову переходить великий бізнес: вже 96 % розміщують вакансії українською мовою, у мікробізнесі – 77 %. При написанні резюме українську мову найчастіше використовує молодь від 16 до 25 років та кандидати 40–44 років – 68–69 %. Найчастіше використовують російську мову люди старшого віку, кандидати 55 років та старші, – це 34 % (Російська швидко програє українській, 2022). При цьому зауважмо, що позитивну динаміку почали показувати такі міста, як Дніпро, Харків та Одеса.

Важливість такого роду досліджень підтвердив Уповноважений із захисту державної мови Т. Кремень, заявивши при цьому, що мовний фронт і захист національних інтересів є водночас і захистом державної мови: саме так визначено рішенням Конституційного Суду 2021 р., яким визнано Закон про мову конституційним. Мовний омбудсмен звернув також увагу на «кардинальні історичні тектонічні трансформації у масовій свідомості громадян України», пов'язані з війною на території України, а також на ситуації лінгвоциду як елемента геноциду, що спостерігаються з 2014 р. на тимчасово окупованих територіях України; підтвердив також зростання рівня володіння державною мовою, зокрема у сфері обслуговування, що, на його думку, значною мірою є результатом того, що і суб'єкти господарювання, і громадяни України почали

інакше ставитися до опанування української мови (Боротьба в інформаційній та культурній царинах, 2022). Схоже, це переломний момент в усвідомленні української як фундаментального чинника національної безпеки та єдності.

Ми перепитали про це у близької за духом людини, яка проживає в Харкові й до війни вела свою ФБ-сторінку тільки російською, а після 24 лютого почала писати то українською, то двома мовами. З її дозволу наводимо текст відповіді повністю: «Так. Моя сторінка була російськомовна. Українською писала душевне. Зараз мені важлива мова України для ідентифікації саме української культури. Заявити Світу, що я українка, що я маленька українська жінка, яка хоче об'єднати світ під мирним небом! Це найважливіше – відчувати коріння, розмовляти з предками та українським народом, землею на рідній мові. Бо це єднає нас! Українська мова – рідна моїй душі, зцілююча та оживляюча. Я підтримую український Дух нашою солов'їною мовою і відчуваю, що вона в нас усіх посилює Світло, Сяйво...» (жін., 52 р., Харків). Цей коментар отриманий на 36-й день війни, і в ньому, на наш погляд, концептуально охоплено те, чому насправді присвячені численні томи праць і багато української мученицької крові.

Він є також свідченням важливості й потрібності багаторічної послідовної й невідступної праці Л. Масенко, яка не зважає на випадки проти її цілісної українськоцентричної позиції. Погоджуємося з Л. Ткач, що за «аргументи там правлять звинувачення в “густопсовому” чи “печерному” націоналізмі, в примітивному русофобстві, у ксенофобії під “націоналістичним соусом” – а це стандартний “неджентльменський” набір штампів, що ними оперують представники тих політичних чи навколополітичних сил,

яким муляє державний кордон між Україною та Росією» (Масенко, 2012, с. 42).

Л. Масенко продовжує обстоювати особисту та професійну гідність, даючи відповідь у своїх публікаціях, вагомими науковими аргументами викриваючи підступні маніпулятивні наміри колег із наукового світу: так, видання «Соціолінгвістичний компендіум» авторства професора Інституту славістики Польської академії наук Г. Красовської, професорів Бердянського університету менеджменту і бізнесу О. Сухомлинова і П. Сигеди, що вийшло в київському видавництві «Талком» у 2020 р. під грифом авторитетних інституцій – Інституту славістики Польської академії наук, представництва ПАН у Києві й Міжнародної школи україністики НАН України, анонсоване як «доопрацьовані, перероблені й удосконалені результати наукових пошуків українсько-польського колективу вчених», виявилось плагіатом російського підручника з орієнтацією на російські наративи, настановою на повернення до лінгвістичного дискурсу колишньої советської тези про «гармонійну російсько-українську двомовність» і перспективою створення міфічної «двомовної культури» (Масенко, 18.01.2022).

У своєму коментарі до рецензії Л. Масенко на це видання, опублікованої на сайті Zbruc, Ю. Шевчук наголосив: «З цієї проникливої рецензії у мене склалося враження, що йдеться про цікавий речовий доказ дивовижної живучості сталінської антинауки у її мовознавчому варіанті. Компендіум цей радше подібний на інструкції з агітації та пропаганди, а не наукову працю. Випадало б ставити на цій книжці попередження на кшталт “Увага! Особливо токсична промосковська агітація, що маскується під науку!” Своїм як завжди тонким аналізом професор Ма-

сенко ще раз підтверджує постулат, що справа не в мові, а в тому, як нею послуగుються, як її інструменталізують, як її перетворюють на знаряддя агресії і колоніялізму. Автори цього компендіюму інструменталізують соціолінгвістику» (Масенко, 18.01.2022).

Активно працюючи в галузі соціолінгвістики й поширюючи ці знання серед ширших кіл, Л. Масенко наполягає, що мова, яка перебуває у наступі на чужій території, впроваджує там не високі культурні зразки, а низькі, звульгаризовані; вторгаючись на колонізовані землі, вона розкладає концептуальну сферу мови підкореного народу, вихолощує й спотворює закладені в ній смисли, денационалізуючи й деморалізуючи завойовану спільноту. Тому закликає колег-мовознавців, які вивчають поняттєву систему мови в галузі когнітивної лінгвістики, не оминути базового для неї поняття – «концептуальна сфера (концептосфера) мови», оскільки воно, за словами академіка Дмитра Ліхачова, допомагає зрозуміти, чому мова є не просто засобом спілкування, але й «певним концентратом культури – культури нації та її втілення в різних верствах населення аж до окремої особистості. Мова нації є сама по собі стисненим, якщо хочете, алгебраїчним вираженням всієї культури нації» (Масенко, 11.07.2021).

Л. Масенко активно присутня в інформаційному просторі й у часи воєнного стану в Україні: читає публічні лекції на актуальні теми, зокрема й для міжнародної спільноти, виступає по радіо, на телебаченні, активно позиціонує себе у соцмережах, зокрема на своїй сторінці у Фейсбуку.

Так, відповідно до запиту доктора Мотокі Номачі, професора Хоккайдського університету, директора Слов'яно-Євразійського дослідницького центру, що проводить бага-

товимірний аналіз слов'яно-євразійського простору й поширює результати досліджень як в Японії, так і за кордоном, науковиця мала відкриту лекцію на тему «Суржик у комунікативному просторі України: між мовою і язиком» (Шумицька, 2022).

Глибокий та цікаво проілюстрований матеріал лекції базувався на роздумах Лариси Терентіївни про сутність, історію та причини виникнення цього потворного мовного явища – українсько-російської мішанки, яка має аналог в Білорусії у вигляді «трасянки», а також про трагічну долю тих, хто робив спроби про це казати вголос, зокрема М. Скрипника. Йшлося також про наслідки, які могло спричинити широке розповсюдження цього нібито природного мовного коду у Центральній Україні. І роль ЗМІ, особливо телебачення, у цьому процесі доволі значна.

За висновками лекторки, після 2014 р. ситуація почала змінюватися, й особливо тепер вона стрімко трансформується на користь української мови. Науковиця прогнозує зменшення кількості суржикомовних середовищ в Україні – суспільство поступово буде позбуватися цієї мовної хвороби. Це засвідчують і приклади з історії інших країн: креольські мови, а це близько ста таких утворень в Африці, Південній Азії, зникають, як тільки країна здобуває незалежність і поширює свою мову. Такою має бути і доля суржику в Україні: впродовж життя одного покоління він зникне і буде замінений на повноцінну українську мову. Події війни підсилили ці процеси. Змінюється і ставлення до російської мови: чимало людей сприймають її як мову ворога через звірства, які чиняться на території України (Шумицька, 2022).

Виступаючи на Українському радіо у програмі «На часі. Культура», Л. Масенко висловила думку, що для більшос-

ті українців своя держава стала цінністю, і це величезний здобуток українського сьогодення. А демілітаризації та денацифікації, які Путін оголосив метою війни проти України, насправді потребує Росія, що нині становить загрозу для всього світу (Як українські митці і мисткині, 2022). Аналізуючи мову кремлівського вождя, порівнює її з мовою Сталіна: «просякнута рідкісним фарисейством, що виявляється у приписуванні власних злочинних дій опонентам. Свою власну діяльність з реалізації неоімперського мілітаристського режиму, ґрунтованого на людиноненависницькій ідеології, Путін приписує українцям, які обрали шлях демократичного розвитку. Він ладен “виплюнути” у власній країні, як зайву мушку, цілу групу “покидьків і зрадників”, що не відповідають його стандартам імперського патріотизму. Путін вочевидь вважає “зайвим народом” і нас, українців, які не зустріли його орду з хлібом і сіллю. У його хворій уяві ми також, мабуть, ввижаємося йому дрібною мушкою, яку потрібно виплюнути. Проте немає сумніву в тому, що українською мушкою він вдавиться» (Масенко, 20.03.2022).

Як наукова консультантка Радіодиктанту національної єдності, всеукраїнської акції єднання у День української писемності та мови, започаткованої командою «Українського Радіо» у 2000 р., Л. Масенко традиційно долучилася до методичної роботи над цьогорічним текстом диктанту під назвою «Твій дім» авторства української письменниці та режисерки Ірини Цілик. Під час з'ясування його мовностильових особливостей в радіоєфірі Л. Масенко відзначила емоційність тексту, цілком зрозумілу в сучасних умовах, а також звернула увагу на дуже знакову його майже завершальну фразу «Я вдома!», яку вигукне кожен/кожна, хто проживав момент залишення свого дому: це і

військові, які повернуться до своїх домівок, і вимушені переселенці, які наразі перебувають в інших регіонах України чи за кордоном, та й цілі міста, наразі окуповані. Лариса Терентіївна висловила впевненість у тому, що XXIII Радіодиктант національної єдності українці писатимуть не в підвалах, як цьогоріч, а у своїх мирних уже домівках (Радіодиктант у деталях, 11.11.2022).

Зважаючи на високу прогностичність сказаного чи написаного Ларисою Масенко, свідченням чого є і викладені у цій статті міркування, можна сподіватися саме такого розвитку подій. Нема вороття до пропагандистської советської риторики сталінської доби. Українці чинять опір. Фактично боронять усю Європу і весь світ.

Список використаної літератури

- Боротьба в інформаційній та культурній царинах: що думають українці про мовну політику та пропаганду. (2022, June 2). *Укрінформ*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3497195-borotba-v-informacijnij-ta-kulturnij-carinah-so-dumaut-ukrainci-pro-movnu-politiku-ta-propagandu.html>.
- В'ятрович: Закон про медіа можуть використати для розмінування культурного кордону з Україною. (2022, August 31). *Детектор медіа*. Retrieved from: <https://detector.media/infospace/article/202397/2022-08-31-vyatrovych-zakon-pro-media-mozhut-vykorystaty-dlya-rozminuvannya-kulturnogo-kordonu-z-rosiieyu>.
- Гаврош, О. (2022, March 28). Глибокий тил, переселенці, волонтери: Ужгород під час війни. *Радіо Свобода*. Retrieved from: <https://cutt.ly/tDK9UOA>.
- Масенко, Л. (2022, October 27). Масована пропаганда Кремля. Як створювали міф про «велику російську мову»? *Радіо Свобода*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/viynaproahanda-rosijska-mova/32101740.html>.

- Масенко Лариса Терентіївна. (2012). Бібліогр. покажч. [уклад. Т. О. Патрушева; авт. вступ. ст.: Л. Ткач, Н. Трач]; НаУКМА.
- Масенко, Л. (2020, May 1). Мовна ситуація України в соціолінгвістичних вимірах. Війна з Росією вплинула на багатьох. *Радіо Свобода*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/30586236.html>.
- Масенко, Л. (2021, February 2). Еліта, псевдоеліта і народ в сучасній Україні. Коли діждемося Вашингтона? *Радіо Свобода*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/elita-psevdodelita-narod-ukrayina/31080910.html>.
- Масенко, Л. (2021, July 11). Українська мова в культурному просторі держави. Протистояння триває. *Радіо Свобода*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinska-mova-i-russkiy-mir/31349956.html>.
- Масенко, Л. (2022, March 15). На мовному фронті черговий наступ: Росія ухвалила закон про носіїв російської мови в Україні і Білорусі. *Радіо Свобода*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/30488552.html>.
- Масенко, Л. (2015, December 17). Помилка Порошенка і небезпека для російськомовних патріотів України. *Радіо Свобода*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/27433474.html>.
- Масенко, Л. (2022, January 18). Соціолінгвістика для виховання новоросів. *Zbruc*. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/109976>.
- Масенко, Л. (2019, July 18). Телебачення України і засилля російського маскульту. Наслідки. *Радіо Свобода*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/30061990.html>.
- Масенко, Л. (2022, March 20). Демілітаризація й денацифікація... *Facebook*. Retrieved from: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbidoiH34MDKuZJSQmRM2MyfW8KxDBXFKZsVvKrmgeNHksXtuTjTSs8RRZaN8xwZveLg3l&id=100001626391710.
- Масенко, Л. (2022, September 20). Лінгвоцидна стратегія Кремля: у Росії хочуть «регулювати норми української мови» аж до злиття. *Радіо Свобода*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinska-mova-viyna/32040883.html>.
- Масенко, Л. (2003). Річ не просто в мовній проблемі. Річ у тенденції до розпаду єдиної держави за мовною ознакою. *Віче*. 4. 55–56.

- Масенко, Л. (2007). *(У)мовна (У)країна*: Популярне видання. Київ: Темпора.
- Масенко, Л. (2010). *Нариси з соціолінгвістики*. Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Масенко, Л. (2020). *Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні*. ТОВ «Видавництво “Кліо”».
- Масенко, Л. (2020, June 24). Наступ на українську мову: Україна проти Малоросії. *Радіо Свобода*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/30686971.html>.
- Масенко, Л. (2021, November 28). «Мовна стійкість – запорука збереження Української держави» – професор Лариса Масенко. *Радіо Свобода*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/mova-derzhava/31580334.html>.
- Масенко, Л. Т. (1999). *Мова і політика*. Київ: Соняшник.
- Масенко, Л. Т. (2004). *Мова і політика*. 2-ге вид., допов. Київ: Соняшник.
- Небельмес, А. (2010, November 17). Лариса Масенко: Коли не ведеться мовна політика в країні – це теж політика. *Zaxid.net*. Retrieved from: https://zaxid.net/larisa_masenko_koli_ne_vedetsya_movna_politika_v_krayini__tse_tezh_politika_n1116287.
- Радіодиктант у деталях. (2022, November 11). *Українське Радіо*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=OeJfQ3ZgCG4&feature=youtu.be>.
- Російська швидко програє українській мові: які міста лідирують. (2022, November 13). *РБК-Україна*. Retrieved from: <https://www.rbc.ua/rus/styler/rosiyska-shvidko-prograe-ukrayinskiy-movi-1668364953.html>.
- Сегрегація українців від «бендерів» до «малоросів»: заяви «слуги» Богуцької про географію російських обстрілів збурили соцмережі. (2022, October 9). *Прямий*. Retrieved from: <https://prm.ua/sehrehatsiia-ukraintsiv-vid-benderiv-do-malorosiv-zaiavy-sluhy-bohutskoj-pro-heohrafiyu-rosiyskykh-obstriliv-zburyly-sotsmerezhi>.
- Соціологічна група Рейтинг. (2022, March 25). Retrieved from: <https://cutt.ly/LDK8jon>.

- Тарас Кремень: Україна активно долучається до формування мовної політики в Європі. (2022, October 13). *Урядовий портал*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/taras-kremen-ukraina-aktyvno-doluchaietsia-do-formuvannia-movnoi-polityky-v-ievropi>.
- У Києві оштрафували викладачу вишу за російську мову. (2022, October 17). *Інститут масової інформації*. Retrieved from: <https://imi.org.ua/news/u-kyuevi-oshtrafuvaly-vykladacha-vyshu-za-rosijsku-movu-i48378>.
- Шумицька, Г. (2022, October 4). Професорка Лариса Масенко прочитала для японців лекцію про суржик. *Еспресо*. Retrieved from: <https://espresso.tv/ukrainska-profesorka-larisa-masenko-prochitala-dlya-yapontsiv-lektsiyu-pro-surzhik>.
- Юрій Шевчук: Двомовність для України – це поцілунок смерті. (2020, March 25). *МІСТ. Тижневик для українців всього світу*. Retrieved from: <https://meest-online.com/interview/yurij-shevchuk-dvomovnist-dlya-ukrajiny-tse-potsilunok-smerti>.
- Як українські митці і мисткині, попри війну, продовжують тримати культурний фронт. Історія мовознавиці, соціолінгвістки, авторки бестселера «Мова і політика» та наукової консультантки Радіодиктанту національної єдності Лариси Масенко. (2022, October 15). *Українське радіо*. Retrieved from: <http://ukr.radio/schedule/play-archive.html?periodItemID=3264391>.